

УДК332.33:332.27(477.87)

РЕГІОНАЛЬНІ АСПЕКТИ ГОСПОДАРСЬКОГО ВИКОРИСТАННЯ ТА ОХОРОНИ ЗЕМЕЛЬ У ЗАКАРПАТСЬКІЙ ОБЛАСТІ

Р.А. Романович

В статті розглянуто методологічні підходи до визначення, оцінки господарського використання, відтворення та охорони земельних ресурсів регіону. Проаналізовано сучасний якісний стан ґрунтів, еколого-економічні та соціальні аспекти землекористування, намічено шляхи підвищення родючості ґрунтів, наголошено на необхідності вдосконалення організаційно-економічного механізму земельних відносин.

Кількість бібліографічних посилань – 13; мова українська.

Ключові слова: оцінка господарського використання та відтворення земель, еколого-економічний механізм землекористування, земельна реформа.

ВСТУП

Земельна реформа, яка є складовою аграрної реформи, в Україні практично здійснюється понад дванадцять років. Реформування земельної власності прискорює перехід аграрного виробництва до ринкових умов господарювання. Законодавчими актами встановлено, що земельна реформа „... є складовою частиною економічної реформи, здійснюваної в Україні у зв'язку з переходом економіки держави до ринкових відносин. Завданням цієї реформи є перерозподіл земель з одночасною передачею їх у приватну та колективну власність, а також користування підприємствам, закладам і організаціям з метою створення умов для рівноправного розвитку різних форм господарювання на землі, формування багатокладної економіки, раціонального використання та охорони земель”, [7].

В цілому в Україні спостерігається висока аграрна освоєність та розораність земельного фонду, а внаслідок екстенсивного господарювання, деградації сільськогосподарських угідь має місце надзвичайно низький рівень їх продуктивності. Виробництво валової продукції сільського господарства в розрахунку на 1 га сільськогосподарських угідь в Україні в останні роки становило в середньому 270 євро, тоді як у країнах-членах ЄС – понад 2 тис.євро. Тобто, землемісткість вітчизняного сільського господарства в середньому у 8 разів вища, ніж у країнах Євросоюзу, [10, с.12].

Проблеми раціонального і екологічно стабільного землекористування, оптимізації угідь, охорони земельних ресурсів країни дедалі частіше стають предметом наукових досліджень результа-

ти яких запроваджуються у практиці аграрного виробництва.

Разом з тим, питання методології і організації землекористування, раціонального використання, підвищення родючості ґрунтів, їх охорони, відтворення еродованих, деградованих і малопродуктивних сільськогосподарських земель недостатньо розроблені в регіональному аспекті стосовно природно-економічних умов аграрного виробництва та відповідно до змін, пов'язаних із земельною реформою. Паювання і приватизація земель сільськогосподарського призначення, реструктуризація аграрного виробництва зумовлюють необхідність проведення наукових досліджень та розроблення економічного механізму стимулювання нових землевласників і землекористувачів щодо відтворення родючості та охорони продуктивних земель, посилення ролі державного регулювання і контролю за раціональним та екологічнобезпечним використанням землі у сільському господарстві.

В порядку постановки завдання у статті передбачається обґрунтування методологічних підходів, аналізу і оцінки системи показників, які характеризують принципи раціонального використання, напрями відновлення та збереження родючості земель сільськогосподарського призначення, стимулювання їх охорони в регіоні. Тут слід наголосити, що реформування земельних відносин та системи землекористування, до цього часу, практично не дало позитивних виробничих результатів і не вирішило основного завдання – забезпечення раціонального екологічнобезпечного та ефективного використання і всебічної охорони земельних ресурсів.

Викладені проблеми набувають державного значення. Зокрема, на засіданні Загальних зборів Української академії аграрних наук 25 грудня 2002 року обговорено сучасні науково обґрунтовані підходи до використання землі. У Постанові Загальних зборів, [9, с.38] зазначено, що в Україні спо-

Романович Рудольф Антонович – аспірант кафедри економіки, менеджменту та маркетингу Ужгородського національного університету

стерігається певний дисбаланс між основними категоріями земель та методами і способами їх використання: площі сільськогосподарських угідь і особливо площі ріллі в Україні значно перевищують необхідні межі для ведення високоінтенсивного господарювання і є значно вищими, ніж в будь-якій державі світу. Відмічено також, що внаслідок непродуманої розораності земель різко порушилися співвідношення в агроландшафтах між ріллею і природними комплексами (луки, пасовища, ліси, водойми), що в свою чергу поряд з потужним техногенним навантаженням сприяє активним деградаційним процесам.

У порівнянні з сусідніми європейськими державами в Україні значно менше лісів і багаторічних насаджень, не відновлюються природні і не створюються штучні лісові насадження. В окремих випадках необгрунтовано осушуються заплави малих річок, внаслідок чого значно погіршується гідрологічний режим території, посилюються ерозійні процеси ґрунтів. Зі зміною форм власності значно послабився державний контроль за використанням земель, їх розпаювання та передача від одного господаря іншому, зміни орендарів, які часто, не маючи досвіду господарювання на землі, на власний розсуд без урахування природнокліматичних особливостей місцевості займаються виробництвом вигідних на даний момент культур. Це призвело до порушення меж землеустрою та землекористування, сівозмін та плодозмін. Значна частина ріллі не обробляється, відповідальності за неефективне використання землі власники не несуть. Це стало причиною зниження природної родючості землі, накопичення фітопатогенів, масового забур'янення посівів.

На даний час в Україні недостатньо відпрацьована нормативно-законодавча база з питань використання земель, охорони та відновлення родючості ґрунтів, не забезпечено ефективного ведення аграрного виробництва, як в регіонах так і, в цілому, в державі. Через відсутність цільових державних програм, внаслідок недостатнього фінансового забезпечення суттєво скоротилися обсяги основних видів робіт з підвищення родючості ґрунтів, корінного і поверхневого покращення кормових угідь, відновлення і реконструкції зрошуваних і осушуваних земель, хімічної меліорації земель, проведення комплексу природоохоронних та протирозійних заходів. Недостатнє ресурсне забезпечення, особливо зменшення обсягів внесення органічних і мінеральних добрив та хімічних меліорантів, спрощення технологій вирощування стало причиною зниження урожайності сільськогосподарських культур і в кінцевому результаті – ефективності господарювання.

Враховуючи вищевикладене, стратегічним завданням державної політики у сфері аграрного землекористування є забезпечення раціонального

використання та охорони продуктивних земель, збереження, відтворення та примноження її родючості.

1 МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИВЧЕННЯ, ОЦІНКИ ТА РАЦІОНАЛЬНОГО ВИКОРИСТАННЯ І ОХОРОНИ ЗЕМЕЛЬ

Сучасний стан земельних ресурсів, а також розвитку продуктивних сил аграрного виробництва, якісно новий етап взаємодії суспільства з навколишнім природним середовищем загалом і окремими його компонентами зокрема, соціально-економічні трансформаційні процеси, які відбуваються в суспільстві, вимагають розроблення нової концепції, наукових засад і принципів організації раціонального аграрного землекористування.

Для оцінки стану земельних ресурсів використовується система показників, що характеризують їх використання та охорону, зокрема:

- утворення, розміщення (в організованих та неорганізованих місцях складування) та наявність токсичних відходів (тис. тонн);
- наявність токсичних відходів у сховищах організованого складування (поховання), зокрема I, II, III та IV класу небезпеки (тис. тонн);
- частка використаних промислових токсичних відходів у загальному обсязі утворених промислових токсичних відходів (в %);
- частка знешкоджених промислових токсичних відходів у загальному обсязі утворених промислових токсичних відходів (в %);
- частка промислових токсичних відходів, направлених у місця організованого складування у загальному обсязі утворених промислових токсичних відходів (в %);
- частка промислових токсичних відходів, направлених у місця неорганізованого складування, у загальному обсязі утворених промислових токсичних відходів (в %);
- сільськогосподарське освоєння та розораність земель (млн.га);
- вміст залишкових кількостей пестицидів у ґрунті на землях сільськогосподарського призначення, зокрема з перевищенням гранично допустимих концентрацій (в %);
- внесення добрив (зокрема, мінеральних та органічних) на всіх землях сільськогосподарських підприємств (тис. ц);
- удобрена площа під урожай (тис. га);
- частка удобреної площі від усієї площі під урожай (в %), [12, с.29-30].

На основі результатів дослідження проблем використання і охорони земельних угідь в областях Карпатського регіону Газуда Л.М., [4, 145], пропонує для оцінки стану земельних ресурсів

існуючу систему показників доповнити новими, а саме:

- еродованістю сільгоспугідь сільськогосподарських підприємств і громадян (тис.га);
- питомою часткою еродованої ріллі в площі еродованих земель сільськогосподарських підприємств і громадян (тис.га);
 - залуженням сильно еродованої і забрудненої шкідливими речовинами ріллі (га);
 - площею гіпсування ґрунтів (тис.га);
 - площею вапнування ґрунтів (тис.га);
 - питомою часткою ярів у загальній площі сільськогосподарських угідь;
 - питомою часткою порушених сільськогосподарських земель у загальній площі областей;
 - питомою часткою ріллі, що потребує проведення протиерозійних заходів;
 - питомою часткою земель з підвищеною кислотністю у загальній площі ріллі;
 - питомою часткою перезволожених та заболочених земель у загальній площі сільгоспугідь;
 - питомою часткою кам'янистих орних земель у загальній площі сільськогосподарських угідь;
 - питомою часткою засолених та солонцюватих орних земель у загальній площі ріллі;
 - зниження вмісту гумусу;
 - середньорічними (за останні роки) втратами гумусу (кг/га);
 - кількістю проб з перевищенням вмісту пестицидів у ґрунті (за сільськогосподарськими угіддями).

В процесі аналізу оптимального землекористування слід враховувати принципи природокористування: врахування законів природи; єдності використання й охорони природних ресурсів; зональності природних умов і ресурсів; застосування науки і техніки в землекористуванні. Важливим є поліпшення якості землі як природного ресурсу та засобу виробництва (інтенсифікація), яка на практиці досягається збільшенням у структурі земельних ресурсів частки високородючих ґрунтів. Науковими дослідженнями підтверджено, що земля за умови правильного використання не тільки не зношується, а й підвищує родючість.

Дослідження оцінки ефективності використання і збереження земельних ресурсів передбачає використання системного аналітичного підходу із застосуванням методики вивчення основних напрямів: економічної, екологічної та соціальної ефективності земельних ресурсів.

Науковими дослідженнями підтверджено, що економічну ефективність використання земельних ресурсів найбільш повно відображають наступні показники: виробництво основних видів сільськогосподарської продукції на 100 га угідь; розмір валової продукції, валового та чистого доходу на 100 га сільськогосподарських угідь; вихід

зерноодиниць на 1 га ріллі; рівень землезабезпеченості населення; коефіцієнт ефективності використання землі, [5, с.27-49].

В умовах загострення екологічної ситуації важливе значення набувають оцінка й управління екологічною ефективністю використання земельних ресурсів. Екологічна ефективність використання земельних ресурсів визначається рядом показників: результативністю найновітніших технологій вирощування екологічно чистої продукції, наявністю площ ґрунтів, які виходять з сільськогосподарського обороту внаслідок ерозії, засолення, заболочення та інших несприятливих факторів. Для визначення екологічної ефективності землекористування дослідниками пропонуються також показники коефіцієнтів екологічної стабільності території та екологічного впливу угідь на навколишні землі, [2, с.28].

Група вчених, [3, с.141-142] пропонує для визначення рівня еколого-економічної ефективності використання земельних ресурсів таку систему основних показників:

- забезпеченість сільськогосподарськими угіддями і ріллею на душу населення;
- розораність і сільськогосподарська освоєність земель;
- коефіцієнт екологічної стабільності земельної території та ширина впливу угідь на навколишні землі;
- дослідження зміни агрохімічних показників родючості ґрунту;
- ефективність виробництва продукції рослинництва на одиницю земельної площі (собівартість одиниці продукції, валовий і чистий дохід, вартість валової продукції в порівнянних цінах, урожайність).

Що ж до соціальної ефективності використання землі, то вона проявляється в здатності землі забезпечувати населення продуктами харчування, а промисловість – сировиною; брати участь у задоволенні потреб усього людства. В соціальному аспекті власники землі та землекористувачі поряд з охороною земель повинні дбати про розширення відтворення показників родючості ґрунтів.

2 АНАЛІЗ СУЧАСНОГО ЯКІСНОГО СТАНУ ҐРУНТІВ

Сільськогосподарські угіддя області протягом багатьох років використовувались інтенсивно, зокрема орні землі в господарствах низинної зони. Внаслідок цього погіршилися кількісні та якісні показники земельного фонду. Порушилось екологічно допустиме співвідношення площ ріллі, природних угідь, лісових і водних ресурсів. Це негативно вплинуло на стійкість агроландшафту. В області почастишали весняні і осінні паводки, що чергуються з посушливим літом. Це завдає сільсь-

когосподарському виробництву непоправної шкоди, посилює деградаційні процеси родючості земель. Нині в області 37,1 тис.га сільськогосподарських угідь піддано водній ерозії, 352,8 тис.га мають кислу реакцію. На більшості земель спостерігається дефіцит поживних речовин і, особливо, гумусу, фосфору, кальцію та магнію.

Впродовж 2003-2004 рр. обласним державним проектно-технологічним центром охорони родючості ґрунтів і якості продукції проведено агрохімічне обстеження земель на площі 232,8 тис.га, або 50,8% від наявних сільськогосподарських угідь. За даними суцільної агрохімічної паспортизації, 87,4% земельних угідь характеризуються дуже низьким і низьким вмістом гумусу, а 67,4% - низьким вмістом фосфору. У порівнянні з 1990 роком площа їх збільшилась на 4,3% і нині складає 203,5 тис.га. Середній вміст гумусу зберігається на 8,7% земель, підвищений - на 3,6%, а високий - лише 0,3%. Особливо інтенсивно процес „агрохімічної” деградації розвивався протягом останнього десятиріччя, коли ґрунти одержували мізерну кількість органічних і мінеральних добрив на фоні зогіршення культури землеробства. Якщо у 1986-1990 роках на кожний гектар посіву у середньому в області вносили 14,9 тонн органічних добрив та понад 220-270 кг поживних речовин, то в 1996-2002 роках - у середньому 2 тонни органічних та 17-19 кг мінеральних добрив. Хімічна меліорація ґрунту зведена нанівець. Все це в сукупності негативно вплинуло на динаміку вмісту гумусу і поживних речовин. У порівнянні з попереднім періодом вміст гумусу зменшився на 0,14%. Найбільші втрати зазнали господарства Хустського і Тячівського районів, які найбільш потерпіли від падежів, де вміст гумусу зменшився відповідно на 15,5 та 16%.

Зміна форм власності та форм господарювання, утвердження ринкових відносин в аграрному секторі вимагають нових підходів, щодо розробки шляхів збереження, відтворення та підвищення родючості ґрунтів. Основним фактором відтворення родючості ґрунтів є інтенсивне застосування органічних і мінеральних добрив. Проте, з 1990 по 2003 рр. внесення органічних добрив в Україні зменшилось майже в 15 разів, і якщо в базисному році на 1 га посівної площі було внесено 8,6 тонн органіки то в 2003 році лише 1 тонна. Кількість внесених мінеральних добрив за аналізований період у розрахунку в поживних речовинах зменшилась із 42,4 млн.тонн до 3,8 млн. центнерів, тобто в 11,2 раза. В 2003 році кожен гектар посівної площі отримав 22 кг мінеральних добрив проти 250 кг внесеного на гектар в 1990 році.

В Закарпатській області за аналізований період внесення органічних та мінеральних добрив відповідно зменшилось, відповідно в 53 та у 28 разів. Органічними добривами у 2003 році удобре-

но площу 1,7 тис.га або 4,5%, удобрена площа під урожай мінеральними добривами склала 17,7 тис.га або 46,6%. На кожен гектар посівної площі в області внесено лише 43 кг мінеральних добрив (у поживних речовинах) та 1 тону органічних добрив, відповідно майже в 7 та 12 раза менше проти 1990 року.

Недостатнє внесення мінеральних та органічних добрив спричинило зниження урожайності та валового збору основних сільськогосподарських культур. Зокрема, урожайність зернових культур в 2003 році склала 33,5 ц/га зібраної площі проти 47,7 ц/га в 1990 році, а валовий збір зернових становив 272,0 тис.тонн або майже на 40 тис.тонн менше.

Проведений моніторинг ґрунтів Закарпаття дав змогу виявити дегуміфікацію розораних ґрунтів, зростання дефіцитності балансу рухомих поживних речовин, підвищення кислотності ґрунтового розчину, а також посилення ерозійних процесів у передгірній і гірській зонах та ущільнення ґрунту в низинній. Серед інших негативних процесів, які відмічаються локально - забруднення радіонуклідами і важкими металами. На великих площах відмічене підтоплення і заболочення місцевості у зв'язку з незадовільною роботою меліоративних осушувальних систем, що, в свою чергу, викликає озалізнення і алюмінізацію ґрунтового покриву. У зв'язку з цим актуальним є докорінне поліпшення якості земель.

Основною загрозою родючості ґрунтів України, і особливо областей Карпатського регіону, була і залишається їх надзвичайно висока кислотність, зумовлена відсутністю карбонатних сполук та високим вмістом іонів водню, алюмінію, марганцю і заліза. В Україні 9,7 млн. га (24,9% всіх угідь) представлені ґрунтами з підвищеною кислотністю, [11, с.68]. В Закарпатській області нараховується 352,8 тис.га (76,8%) кислих ґрунтів, в тому числі 126,0 тис. га орних земель. В окремих районах області (Рахівський, Воловецький, Міжгірський) показник наявності кислих ґрунтів складає відповідно 92,6, 87,6 та 86,0%. У порівнянні з 1995 роком кількість кислих земель зросла на 12%. Зростання площ з кислими ґрунтами набрало загрозливого характеру. Особливо це стосується гірських буроземів, де з природних травостоїв випадають цінні в кормовому відношенні бобові трави. Всі вищезазначені масиви земель вимагають систематичного проведення хімічної меліорації.

Відповідно до науково-обґрунтованих обсягів хімічної меліорації (вапнування), в регіоні необхідно щорічно вапнувати понад 60,0 тис.га площ сільськогосподарського призначення. Враховуючи, що для нормалізації ґрунтового розчину (доведення рН до 6,0-6,5) необхідно внести на кожний гектар у середньому 4,0-4,5 тонн вапнякових матеріалів, вартість вапнування 1 га становитиме

близько 300-320 грн. Для цього господарствам області необхідно 18-19 млн.грн., [8, с.18].

В умовах Закарпаття, з метою забезпечення хімічної меліорації земель значного зменшення капітальних затрат на ці види робіт, є можливість налагодити промислове виробництво меліорантів з покладів місцевої кальцієвмісної сировини (мергелі, доломіти). В області відкрито понад 30 названих родовищ із загальним запасом понад 100 млн.тонн. Особливої уваги у територіальному ви-

користанні заслуговують мергелі Новоселицького та Кричевського родовищ (Тячівський район), Приборжавського (Іршавський район) та Голятинського (Міжгірський район). Практично розробляються поклади Приборжавського родовища.

Відомо, що інтенсивність використання земельних угідь залежить від рівня розораності земель. Причому Україна, має найвищий рівень розораності земель (рис.1), [9, с.11].

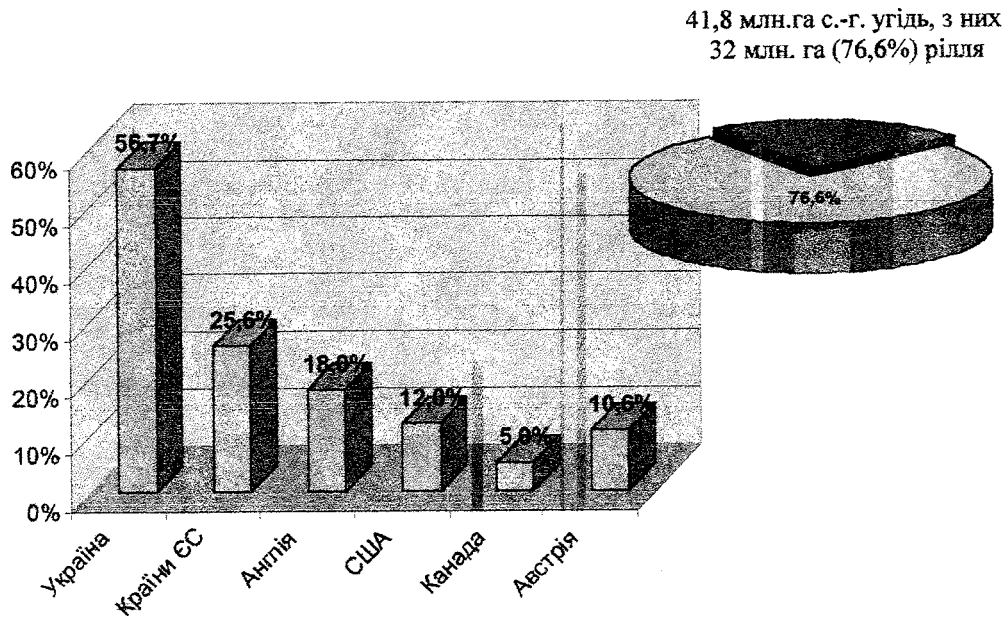

Рис.1 Розораність земель.

Джерело: М.В. Роїк. Сучасні науково обґрунтовані підходи до використання землі. – Київ. 2003. – с. 11.

Наукові дослідження підтверджують, що раціональне, екологічнобезпечне землекористування можна забезпечити тоді, коли $\frac{1}{3}$ земель постійно залишатиметься в природному стані. Важливим у справі господарського використання земель є збалансованість структури земельних угідь. Як зазначає академік Саблук П.Т.: „... щоб зменшити розораність території України до науково обґрунтованого рівня, необхідно вивести з інтенсивного обробітку 5-12 млн.га рілля. Це дасть можливість знизити рівень розораності території до 47-34%. Значну частину еродованих і деградованих земель доцільно перевести у природні, кормові угіддя, що створить сприятливі умови для розвитку тваринництва. Сильно еродовані та деградовані крутосхили необхідно відвести під заліснення. Вже у нинішньому десятиріччі бажано вивести з інтенсивного обробітку до 60% малопродуктивних і деградованих земель, зважаючи на те, що певна частина їх уже нині не використовується. Завершити оптимізацію сільськогосподарського використання земель доцільно до 2015 р.”, [10, с.12].

У системі охорони та господарського використання земель особливого значення набуває захист ґрунтів від ерозії. По даних земельного кадастру сільськогосподарські угіддя, які піддані водній ерозії в Україні складають 12,8 млн.га (33,1% від всієї площі цих угідь), у тому числі 10,2 млн.га рілля (32,8%), [13, с.105]. Лише внаслідок водної ерозії, в сучасних умовах ведення сільськогосподарського виробництва в країні, інтенсивність змиву ґрунтів майже в 10 раз перевищує темпи ґрунтоутворення. За 30 років площі змитих орних земель збільшилися на 27% і досягли 10 млн.га, або третини рілля України. Щорічно змивається 1,5-1,6 млрд.тонн ґрунту, внаслідок чого втрати поживних речовин складають 38 млн. тонн в стандартних туках. Щоб наочно уявити дійсні розміри змиву ґрунтів, підраховано, що змитим ґрунтом можна було б покрити 300-320 тис.га малоцінних земель товщиною 40 см. Відчутні втрати наносить вітрова ерозія (15% угідь піддаються дії вітрової ерозії), що співмірно з втратами від водної ерозії, [11, с.68].

Нині в області обліковано 37,1 тис.га еродованих земель, що складає 8% від загальної площі. Особливо інтенсивно ерозійні процеси проходять на оголених від лісу та чагарників гірських схилах. Тут середньорічний змив складає від 40-70 тонн з гектара. Під час паводків у кожному кубічному метрі стоку міститься до 12 кг ґрунту, [8, с.8]. Внаслідок катастрофічного осіннього 1998 року та весняного 2001 року паводків в області утворилися небезпечні екзогенні геологічні процеси, що проявились 709 випадками зсувів на площі 20,4 тис.га, 126 зсувонебезпечними ділянками з об'ємом конусів виносу 2,1 млн.м³ та 169 ділянками лінійної ерозії загальною довжиною понад 70 км.

В Закарпатській області передгірська і гірська території займають 80% її площі, а сільськогосподарські угіддя більше 1° складають 252,5 тис.га, або 55%. На схилах більше 3° нараховується 157,9 тис.га, в тому числі 27,5 тис.га ріллі. З метою зниження інтенсивності ерозійних процесів на землях, які розташовані в передгірній та гірській підзонах Карпат значного поширення набувають різні види ґрунтозахисного обробітку. Із загального комплексу заходів щодо захисту ґрунтів від водної ерозії найбільш дешевими і доступними є саме агротехнічні (ґрунтозахисні обробіток ґрунту і посівів, введення сівозмін з посівом багаторічних трав, зменшення руйнівної сили поверхневого стоку, відведення дощових і талих вод, створення лісових буферних смуг, боронування, пунктування). На полях крутизною до 3° оранку здійснюють впоперек схилу; проводять також шілювання язю; запроваджують післяукісні і післяжнивні культури на зелений корм і зелене добриво; для протистояння надмірному змиву ґрунту зменшують кількість міжрядних обробітків; агротехнічні заходи догляду за просапними культурами доповнюють або замінюють гербіцидами.

Дослідження проведені в Інституті землеробства і тваринництва Західного регіону протягом 1996-2000рр., показали високу ефективність буферних смуг завширшки 10,8 м із багаторічних трав на схилах 5-7°. При цьому змив ґрунту зменшується в 1,5-2 рази, врожайність зернових культур і зеленої маси однорічних трав підвищується на 10-12%. Буферні смуги створюють із суцільного посіву злаково-бобових багаторічних трав, ширину і відстань між ними встановлюють залежно від крутизни, довжини, форми схилу, волозбірної площі, структури сільськогосподарських угідь, а їх межі розміщують з максимальним наближенням до напрямку горизонталей, [6, с.68].

Програмою охорони і підвищення родючості ґрунтів на 2005-2015рр. в Закарпатті передбачено законсервувати 14,7 тис.га ерозійно небезпечних земель, ці землі розміщені на схилах, крутизна яких перевищує 10°. Із інтенсивного обробітку необхідно вивести близько 40,0 тис.га ріллі, з яких

23,7 тис.га заплановано перевести в сіножаті і пасовища, 17,0 тис.га – потрібно заліснити, [8, с.8]. Практикою доведено, що виведення із сільськогосподарського використання еродованих земель найбільш обґрунтоване та економічно доцільне.

Велике значення у боротьбі з водною ерозією надається правильному використанню та підтримці у належному стані різних гідротехнічних споруд (водостоки, вали, вали-тераси, канали). В сучасних умовах різноукладного господарювання для захисту ґрунтів від ерозії, забезпечення стійкості землеробства і його екологічної збалансованості доцільним є раціональне співвідношення угідь в агроландшафтах. Це здійснюється за допомогою агроекологічного групування земель господарства. Однак, здійснення таких заходів у різноукладних аграрних підприємствах є проблематичним. *По-перше*, господарства різних форм власності господарюють на обмежених за величиною ділянках землі, де немає змоги впровадити контурно меліоративну систему організації території. *По-друге*, переважна частина закріплених за селянськими дворами земель є приватизованими, на цих масивах державою не забезпечується жодних протиерозійних заходів. *По-третє*, нові землекористувачі, в зв'язку з недостатністю фінансових коштів не мають змоги забезпечити формування ерозійно стійких агроландшафтів.

В останнє десятиріччя в Закарпатті зростають масштаби господарської діяльності, відроджуються і розвиваються різні галузі виробництва. Разом з тим всезростаюче екологічно невважене нарощування масштабів екстенсивного розвитку продуктивних сил та виснажлива експлуатація природних ресурсів викликають загострення техніко-технологічних, організаційних і соціально-економічних проблем. Зокрема, зростає ступінь техногенного забруднення навколишнього середовища, в тому числі і ґрунтів. Ці процеси залежать, в основному, від антропогенних навантажень, які визначаються щільністю населення, характером його господарської діяльності, протяжністю та видом транспортних мереж, обсягами використання природних ресурсів, кількістю відходів та викидів у довкілля, соціально-економічними умовами життя людей у тому чи іншому районі та загальною освоєністю території.

За даними агрохімобстеження, в регіоні до екологічно чистих земельних угідь належить 206 тис.га або 48% їх загальної площі. Умовно чистими землями можна визнати 70-80 тис.га що складає близько 16%. До умовно забруднених земель відносяться землі з інтенсивним використанням у низинних районах – близько 80-94 тис.га, що становить 18-22%. Забруднених земель в області нараховується 1,2%, тобто близько 5 тис.га.

Величина забруднення земель через агропромислове виробництво, визначається насампе-

ред кількістю використаних агрохімікатів та внесених органічних добрив. Цей показник у порівнянні з 1990 роком в області значно зменшився. Так, внесення мінеральних добрив в 200-2003 роках не перевищувало 21-23 кг/га, що в 10 разів менше, ніж у 1990 році. Використання ж пестицидів за цей час скоротилась з 4,1 до 0,2 кг/га. Проте пестицидне навантаження залишається досить високим в Іршавському (0,54 кг/га) та Ужгородському (0,57 кг/га) районах. Речовини, що містяться в пестицидах, мають високі кумулятивні властивості. Вони можуть накопичуватись не тільки в ґрунті, але і в підземних та стічних водах, повітрі та рослинах. Є дослідження, які доводять, що пестициди метаболізуються у зовнішньому середовищі, перетворюються в сполуки, які є ще більш токсичними, ніж вихідна речовина.

Викликає серйозну стурбованість велика кількість (210,6 тонн) непридатних та заборонених до використання отрутохімікатів, що накопичились і зберігаються на господарських і міжрайонних складах. Більшість цих складів залишилась без господарів і за стан зберігання отрутохімікатів ніхто не несе відповідальності. Держава не забезпечує в повному обсязі не лише фінансове, але і законодавчо безпечне функціонування магістральних трубопроводів, автомобільних шляхів сполучення. Тільки за останні 10 років внаслідок збільшення кількості автотранспорту та погіршення стану доріг кількість викидів шкідливих речовин (свинцю) в атмосферу збільшилась у 5 разів і складає 9,1 кг на квадратний кілометр території, [8,с.6].

ВИСНОВКИ

Дослідження та аналіз сучасного стану використання земель передбачає застосування нових методичних підходів. Ефективність використання землі потрібно розглядати у системній сукупності екологічних, виробничо-економічних та соціальних показників. Вагоме місце в цій проблемі належить питанням оцінки якісного стану земель, структури земельних угідь, заходів інтенсифікації землеробства, раціональному і господарському використанню, відтворенню і збереженню земельних ресурсів.

Наукові дослідження підтверджують, що у зв'язку із зміною форм власності та форм господарювання доцільно на основі існуючої методології розробити нову інтегральну методику визначення еколого-економічної ефективності землекористування, яка б передбачала оптимальні співвідношення щодо підвищення родючості ґрунту та підвищення економічного ефекту використання землі. Вищезгадане можна здійснити шляхом прискорення завершення земельної та аграрної реформ у

державі, забезпечивши створення умов для рівноправного розвитку різних форм господарювання на селі, формування багатокладної економіки, раціонального використання та охорони земель.

Аналіз існуючих у Закарпатській області передумов та об'єктивних чинників, що впливають на ефективність використання земельних ресурсів, засвідчив необхідність проведення значних змін у системі землекористування. Зокрема, до 2010 р. доцільно 4,8 тис.га орних земель з ухилом території понад 15° перевести в сіножаті, питому частку багаторічних насаджень у структурі сільськогосподарських угідь, враховуючи виключно сприятливі ґрунтово-кліматичні умови Закарпаття для їх вирощування, збільшити в рівнинній частині до 7,5%, а у передгірській – до 10%, а частку земель природоохоронного призначення довести до 20%. При цьому за умов переходу до ринкових засад господарювання вирішального значення набуває застосування економічних механізмів регулювання земельних відносин.

В регіональному аспекті потребує вдосконалення організаційно-економічний механізм земельних відносин та раціонального землекористування. У процесі завершення земельної реформи, складовим такого механізму повинно стати вирішення найголовніших з проблем до яких належать: юридична недосконалість процесів роздержавлення та приватизації земель; неефективність організаційних форм використання земельних угідь, насамперед, у сільському господарстві; нераціональний механізм отримання пільгових кредитів та субсидій для розвитку ефективних форм господарювання; вкрай низькі темпи розвитку сучасної інфраструктури в сільськогосподарському виробництві; незначні обсяги фінансового забезпечення заходів з відтворення та охорони земельних ресурсів області.

В цілому, оцінюючи фактичний стан еколого-економічної ефективності використання земельних ресурсів Закарпатської області слід зазначити, що охороні та розширеному відтворенню родючості ґрунтів приділяється недостатньо уваги, як на державному, так і на регіональному рівні. На перспективу необхідним є реалізація вимог розробленої і затвердженої сесією Обласної Ради „Програми охорони і підвищення родючості ґрунтів на 2005-2015 роки”, з відповідним фінансовим, матеріально-технічним та науково-інформаційним забезпеченням. У соціальному аспекті, в результаті виконання програми, поліпшиться господарське використання, відтворення родючості та охорона земель, зросте виробництво екологічно чистої продукції у господарствах усіх форм власності, буде забезпечено потреби населення області в продуктах харчування, а промисловості в сировині.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДжЕРЕЛ:

1. Алексеенко И.Р., Кейсевич Л.В. Последняя цивилизация? – К.: Наук. Думка, 1997. – 411с.
2. Борщевський П.П., Чернюк М.О., Заремба В.М., Коренюк П.І., Князьков О.П. Підвищення ефективності використання, відтворення і охорони земельних ресурсів регіону. – К.: Аграрна наука, 1998. – 240с.
3. Волков С.Н., Хлыстун В.Н., Улюкаев В.Х. Основы землевладения и землепользования. – М.: «Колос», 1992. – 144с.
4. Газуда Л.М. Ресурсний потенціал аграрних підприємств в умовах трансформації відносин власності. – Ужгород: УжНУ, ІПІ „Медіум”, 2004. – 220с.
5. Іванух Р.А. Природные ресурсы сельскохозяйственного производства Украинской ССР. – К.: Наукова думка, 1984. – 222с.
6. Наукові основи агропромислового виробництва в зоні Полісся і Західного регіону України/ Редкол.: М.В.Зубець (голова редакційної колегії) та ін. – К.: Урожай, 2004. -560с.
7. Постанова Верховної Ради України „Про земельну реформу”//Земельні відносини в Україні: Законодавчі акти та нормативні документи. – К.: Урожай, 1998. – С.252-254.
8. Програма охорони і підвищення родючості ґрунтів на 2005-2015 рр. /Затверджена рішенням сесії обласної ради від 10 січня 2005 р. № 455.
9. Роїк М.В. Сучасні науково обґрунтовані підходи до використання землі. - Київ.: Видавництво „XXI” вік” – „ТРУД-ГриПол”, 2003. – 44с.
10. Саблук П.Т. Основні напрями розроблення стратегії розвитку агропромислового комплексу в Україні//Економіка АПК. № 12. 2004.
11. Соціально-економічні дослідження в перехідний період. Сталій розвиток та екологічна безпека (регіональна політика) (Щорічник наукових праць). Випуск ХХ/НАН України. Інститут регіональних досліджень. – Львів, 2000. – 212с.
12. Суханова Є.Т. Економічні аспекти екологізації розвитку продовольчого комплексу регіону. Ірпінь: Академія державної податкової служби України, 2002. – 77с.
13. Третяк А.М., Бабміндра Д.І. Земельні ресурси України та їх використання. – К.: ТОВ „ЦЗРУ”, 2003. - 143с.

УДК 332.122

РОЛЬ РЕКРЕАЦІЙНО-ТУРИСТИЧНОЇ СФЕРИ У ПІЗНАННІ ІСТОРИЧНОГО МИНУЛОГО УКРАЇНИ

Ю.П. Гуменюк

У статті висвітлюється вплив рекреації, як соціально-економічного явища, на менталітет українського народу, їх взаємозв'язок. Запропоновані шляхи організації рекреаційно-туристичної діяльності для досягнення поставленої мети – формування фізично і морально здорових поколінь держави Україна.

Кількість бібліографічних посилань - 7; мова українська.

Ключові слова: рекреація, туризм, туристично-рекреаційна сфера, історичне минуле, Україна

ВСТУП

Отримавши незалежність у 1991 році, в результаті розпаду СРСР, українське суспільство, як і належить революціонерам, відмовилося від ідеологічного спадку “розвинутого соціалізму”.

Перед нами постало питання: - “А хто ми є?”. Почали згадувати, хто що знав: і злуку ЗУНР та

УНР, і Центральну Раду, і УПА та ОУН, а знали про ці події небагато і тому було об'єктивне пояснення. Широкому загалу праці П.Куліша, а основне М.Грушевського в силу суб'єктивних причин, були маловідомі. Ми склали собі думку про свою історію із художніх творів, написаних на замовлення ідеологічних відділів КПРС, а після вивчення дисципліни “Історія України” залишалося багато питань.

Романи Г.Сінкевича “Вогнем і мечем”, П.Панча “Гомоніла Україна” попадали в розряд

Гуменюк Ю.П. - ст. викладач кафедри міжнародної економіки, фінансово-кредитних відносин та маркетингу, ТДЕУ